

Smiðir¹

Dögum saman hafði hvít þokan verið svo þétt að það sást varla milli manna í tveggja skrefa fjarlægð. Reyndar var ekki mikið um það að menn væru að fara einir í langar gönguferðir. Yfirleitt var nokkurn veginn hægt að giska í hvaða átt sumar byggingar voru – til að mynda matsalurinn, sjúkraskýlið og vaktherbergið. Það var áunnin eðlishvöt, af sömu tegund og dýr búa yfir og sem vaknar í manningum við ákveðnar aðstæður.

Mennirnir fengu ekki að kíkja á hitamælinn; þeir þurftu ekki að sjá hann. Það var farið til vinnu í hvaða veðri sem var. Þar að auki gátu gamalgrónir fangar nánast sagt til um kuldagráðuna án hitamælis. Frostþoka táknaði fjörutíu gráðu frost, þungur en reglulegur andardráttur fjörutíu og fimm gráðu frost, þungur og óreglulegur andardráttur fimmtíu gráðu frost. Ef frostið var komið niður fyrir fimmtíu og fimm gráður fraus hráki í lausu lofti. Nú hafði hráki frosið í lausu lofti tvo daga í röð.

Á hverjum morgni vaknaði Potashníkov með þá von í brjósti að frostið hefði minnkað um nóttina. Hann vissi af reynslu frá vetrinum sem leið að hversu lágt sem hitastigið væri þá þyrfti snöggan, greinilegan mun til að manni gæti hlýnað. Ef frostið minnkaði þó ekki væri nema niður í fjörutíu eða fjörutíu og fimm gráður yrði hlýrra í tvo daga og ástæðulaust var að hugsa lengra fram í tímann en það.

En frostið minnkaði ekki og Potashníkov vissi að hann gæti ekki haldið út mikið lengur. Morgunmaturinn dugði honum einungis til einnar stundar vinnu, síðan kom þreytan og frostið smaug í gegnum merg og bein – þetta orðtak var aldeilis ekki myndlíking.

1 Þýtt eftir texta í: Варлам Шаламов, Колымские Рассказы, 2. útg., París: YMCA-PRESS, 1982.

Þá var aðeins hægt að sveifla hakanum eða skóflunni til og frá og tvístíga fram að hádegi til að frjósa ekki. Hádegisverðurinn – næfurþunn súpa og tvær skeiðar af hafragraut – gaf ekki mikla orku en það var samt gott að fá eitthvað heitt í kroppinn. Og enn dugði maturinn einungis til þess að Potashníkov gat unnið eina klukku-stund en þá var hann orðinn helkaldur. Loks var vinnudagurinn á enda og eftir kvöldmatinn, þegar hann hafði borðað brauðið sitt og skolað því niður með heitu vatni – það hvarflaði ekki að neinum að borða það í matsalnum með súpunni heldur tóku allir brauðið með sér í svefnskálann – lagðist hann umsvifalaust til svefnis.

Hann svaf að sjálfsögðu í efri koju. Að sofa í neðri koju var eins og að hirst í ísköldum kjallara, og þeir sem sváfu í neðri koju voru vanir að standa hálfu nóttina við ofninn og skiptast á að grípa utan um hann en ofninn var rétt volgur. Það var aldrei til nóg af eldiviði, því hann þurfti að sækja fjögurra kílómetra leið eftir vinnu og allir reyndu hvað þeir gátu að víkja sér undan þessu verkefni. Það var hlýrra í efri kojunni þótt allir sváfu í vinnufötunum, húfum, vattjökkum, ullarjökkum og vatteruðum síðbuxum. Það var hlýrra þar uppi en samt fraus hárið við koddann um nóttina.

Potashníkov fann hvernig kraftar hans þurru með hverjum degi. Hann, þrítugur maðurinn, átti erfitt með að klifra upp í efri kojuna, hvað þá að komast niður. Maðurinn í kojunni við hliðina hafði látist daginn áður, vaknaði bara ekki og enginn spurðist fyrir um það úr hverju hann hefði dáíð, eins og dánarorsökin gæti bara verið ein og væri öllum ljós. Vörðurinn, sem var á dagvakt, gladdist yfir því að hann hafði ekki geispað golunni um kvöldið, heldur um morguninn, því að þá fékk hann dagskammt hins látna. Þetta var á allra vitorði og Potashníkov herti upp hugann og fór til hans.

„Gefðu mér skorpubita,“ bað hann en vörðurinn svaraði með ruddalegum formælingum, sem aðeins sá, sem er orðinn forhertur af langvarandi orkuleysi og veit að honum verður ekki refsað, getur látið út úr sér. Aðeins við mjög sérstakar aðstæður þorir sá veikari að bölvva þeim sterkari, og kjarkurinn stafar af örvæntingu. Potashníkov þagði og gekk burt.

Hann varð að taka einhverja ákvörðun, finna upp á einhverju þótt hann væri örmagna. Eða – deyjja. Potashníkov óttaðist ekki dauðann. En hann átti sér ástríðufulla, leynilega löngun, eins

konar síðustu þvermóðsku – að deyja á sjúkrahúsi einhvers staðar, í rúmi, í viðurvist annars fólks, ekki úti á víðavangi, í brunagaddi eða í fangabúðarskála innan um fúkyrði, skít og algjört skeytingarleysi annarra manna. Hann ásaði ekki hina fyrir hugsunarleysið. Hann hafði fyrir löngu áttað sig á orsök þessarar andlegu deyfðar og kulda. Frostið, sem frysti hráka í lausu lofti, náði líka inn í sálir mannanna. Ef bein gætu frosið, gat heilinn líka frosið og sljóvgast, og jafnvel sálin. Í heljargreipum frostsins var ómögulegt að hugsa. Og sál sem frýs og skreppur saman verður kannski köld um alla eilífð. Potashníkov hafði tapað öllu nema lönguninni til að lifa af, þrauka í nístingsköldu frostinu.

Potashníkov gleypsti í sig heita súpuna, tuggði brauðið sitt og hélt af stað út á vinnusvæðið. Það var varla að fætur hans létu að stjórn. Áður en vinnan hófst var vinnuflokknum stillt upp í röð og feitlaginn maður, rjóður í framan, klæddur í hvíta úlpu með hatt og í stígvélum, hvoru tveggja úr hjartarskinni frá Jakútíu, gekk meðfram röðinni. Hann mændi framan í tærð, óhrein andlit mannanna. Verkstjórinn kom aðvífandi og sagði kurteislega við manninn með hjartarskinshattinn:

„En ég fullvissa yður, Aleksandr Jevgeníjevítsj, að það er enginn slíkur í minni sveit. Leitið til Soboljevs og glæpamanna hans, þetta eru allt saman menntamenn hér, Aleksandr Jevgeníjevítsj – eintómt vesen.“

Maðurinn með hjartarskinshattinn hætti að virða mennina fyrir sér og sneri sér til verkstjórans.

„Verkstjórar þekkja ekki sína menn, vilja ekki þekkja þá, vilja ekki aðstoða okkur,“ sagði hann hásum rómi.

„Það er rétt hjá yður, Aleksandr Jevgeníjevítsj.“

„Ég skal sýna þér hvernig á að fara að. Hvað heitirðu?“

„Ívanov, Aleksandr Jevgeníjevítsj.“

„Fylgstu með! Jæja, strákar, takið eftir!“ Maðurinn með hjartarskinshattinn tók sér stöðu fyrir framan vinnuflokkinn. „Yfirstjórnina vantar smíði til að smíða kassa undir moldarflutninga.“

Allir þögðu.

„Þarna sjáið þér, Aleksandr Jevgeníjevítsj,“ hvíslaði verkstjórinn.

Allt í einu heyrði Potashníkov sjálfan sig segja: „Ég er smíður.“

Hann tók eitt skref fram.

Hægra megin við hann steig annar maður fram án þess að segja orð. Potashníkov þekkti hann. Þetta var Grígorjev.

„Jæja,“ sagði maðurinn með hjartarskinnskhattinn og sneri sér að verkstjóranum. „Heilalausi fáviti! Strákar, eltið mig.“

Potashníkov og Grígorjev drögnuðust af stað á eftir manningnum með hjartarskinnskhattinn. Hann nam staðar.

„Ef við höldum áfram á þessum hraða,“ sagði hann með sinni hásu rödd, „náum við ekki á leiðarenda fyrir hádegi. Þannig að ég ætla að fara á undan en þið gefið ykkur fram við Sergejev, verkstjóran á verkstæðinu. Vitið þið hvar smíðaverkstæðið er?“

„Já, já, við vitum það,“ sagði Grígorjev hátt og snjallt. „Verið svo vænir að gefa okkur að reykja.“

„Þessa ósk held ég að ég hafi heyrt áður,“ muldraði maðurinn með hjartarskinnskhattinn, og án þess að taka pakkann úr vasanum, teygði hann fingurna í tvær sígarettur.

Potashníkov gekk á undan og hugsaði ákaft. Í dag yrði hann inni á hlýju smíðaverkstæðinu við að brýna axir og smíða axarsköft. Og skerpa sagir. Það yrði óþarft að flýta sér. Hann gæti drepíð tímann fram að hádegi við að finna til verkfæri, skrá sig fyrir þeim eða við að leita uppi lagervörðinn. Og þegar liði að kvöldi og komið væri í ljós að hann kynni hvorki að smíða axarsköft né skekkja sagan-tennur, yrði honum sparkað og á morgun yrði hann kominn aftur í gamla vinnuflokkinn. En í dag myndi hann dvelja inni í hlýjunni. Og kannski kæmist hann upp með að vera smíður á morgun líka, og jafnvel hinn daginn, það er að segja ef Grígorjev væri í raun og veru smíður. Hann gæti verið aðstoðarmaður Grígorjevs. Veturinn var senn liðinn og þegar sumarið kæmi, stutt sumarið, myndi hann hafa það af.

Potashníkov staðnæmdest og beið eftir Grígorjev.

„Kanntu þetta ... að smíða?“ spurði hann og hélt niðri í sér andanum af eftirvæntingu.

„Sjáðu til,“ sagði Grígorjev glaðlega, „ég var í framhaldsnámi við mála- og bókmenntafræðideild Moskvuháskóla. Ég hugsa að sérhver maður með háskólagráðu hljóti að geta höggvið til axarsköft eða skerpt sagir. Ég tala nú ekki um ef maður stendur við hliðina á heitum ofni.“

„Þýðir það að þú kunnir ekki heldur ...“

„Það þýðir ekki neitt. Við blekkjum þá í tvo daga og svo – hverjum er svo sem ekki sama hvað gerist eftir tvo daga?“

„Við blekkjum þá í einn dag og svo verðum við komnir aftur í vinnuflokkinn á morgun.“

Þrátt fyrir samstillt átak gekk þeim erfiðlega að opna dyrnar, því hurðin hafði frosið föst en loks tókst það. Á miðju gólfi smíðaverkstæðisins stóð rauðglóandi járnofn og fimm trésmiðir stóðu við borð og unnu berhöfðaðir og án yfirhafna. Tvímenningarnir krupu fyrir framan opna ofnhurðina eins og ofninn væri eldguðinn sjálfur, einn allra fyrsti guð mannanna. Þeir drógu af sér vettlingana og teygðu hendurnar í áttina að ylnum en þar sem þeir höfðu misst alla tilfinningu í höndunum, fundu þeir ekki strax fyrir hitanum. Andartaki síðar, án þess að standa upp, tóku þeir ofan húfurnar og hnepptu frá sér jökkunum.

„Hvað viljið þið hér?“ spurði einn smiðurinn kuldalega.

„Við erum smiðir. Við eigum að vinna hér,“ sagði Grígorjev.

„Samkvæmt fyrirmælum Aleksandrs Jevgeníjevítsj,“ flýtti Potashníkov sér að bæta við.

„Eru það sem sagt þið sem áttuð að fá verkfæri hjá okkur?“ spurði Arnshrem, roskinn maður sem var að hefla skófluskraft úti í horni. Hann var sá sem hafði umsjón með verkfærunum.

„Já, það erum við ...“

„Hérna,“ sagði Arnshrem og virti þá tortrygginn fyrir sér. „Hér fáið þið tvær axir, sög og skekkitöng. Þið verðið svo að skila tönginni. Hér er öxin mín. Smíðið á hana skaft.“

Arnshrem brosti.

„Kvóti dagsins er þrjátíu sköft – þrjátíu alls.“

Grígorjev tók við trékubb sem Arnshrem rétti honum og fór að saga í hann. Það heyrðist blásið til hádegisverðar, en Arnshrem gerði sig ekki líklegan til að fara í jakkann sinn. Hann stóð og starði þegjandi á Grígorjev vinna.

„Nú þú,“ sagði hann við Potashníkov.

Potashníkov lagði viðarbút á fjalhögg, tók við öxinni frá Grígorjev og byrjaði að höggva í hann.

Hinir smiðirnir voru farnir í mat og það voru engir aðrir á smíðaverkstæðinu en mennirnir þrír.

„Hér, takið þessi axarsköft,“ sagði Arnshrem og rétti Grígorjev tvö tilhöggin axarsköft, „og festið þau á axirnar. Brýnið sögina. Í dag og á morgun megið þið hlýja ykkur við ofninn. Síðan verðið þið að fara aftur á staðinn sem þið komuð frá. Hérna fáid þið allavega brauðbita í hádegismat.“

Þann dag allan og daginn eftir yljudu þeir sér við ofninn, en á þriðja degi var frostið komið niður í þrjátíu stig. Veturinn var senn á enda.

1954 Áslaug Agnarsdóttir þýddi úr rússnesku